

Västerby 1:9, Tanum socken och kommun, Västra Götalands län

Arkeologisk utredning vid Vitlycke museum
Fyndplatser för malsten, keramik och skrapa

Annika Östlund och Anton Larsson
Kulturlandskapet rapporter 2019:9

**Västerby 1:9, Tanum socken och kommun,
Västra Götalands län
Arkeologisk utredning vid Vitlycke museum
Fyndplatser för malsten, keramik och skrapa**

Annika Östlund och Anton Larsson

Administrativa uppgifter

Fastighet: Västerby 1:9, Tanum socken, Tanums kommun, Västra Götalands län

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-4915-2019

Uppdragsgivare: Västfastigheter

Fältarbetsperiod: 2019-04-02 - 2019-04-11

Projektnummer: 19041

Projektansvarig: Stig Swedberg

Fältansvarig: Annika Östlund

Övrig fältpersonal: Anton Larsson, Stig Swedberg, Andreas Toreld och Linda Wigert

För personalens meriter hänvisas till Kulturlandskapets hemsida.

Underkonsulter: SAGA Skandinavisk Arkeologisk Geofysik AB (magnetometer), Sveriges Metallsökarförening (metalldetektering), Jonas Paulsson (bestämning av metalldetektorfynd), Tanums Maskinstation (schaktning).

Utredningsområdets storlek: 35 000 m²

Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6512380 m, Öst 288040 m

Höjd över havet: 15-20 meter

Dokumentationsmaterial: Mätfiler, beskrivningar, fotografier, fotolista.

Digitalt dokumentationsmaterial förvaltas av Kulturlandskapet.

Fynd: Har ej omhändertagits.

Västerby 1:9, Tanum socken och kommun, Västra Götalands län**Arkeologisk utredning vid Vitlycke museum****Fyndplatser för malsten, keramik och skrapa**

Kulturlandskapet rapporter 2019:9

© Kulturlandskapet 2019

Författare: Annika Östlund och Anton Larsson

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen. Fyndfotografering har utförts av Linda Wigert.

Omslagsbild framsida: Annika dokumenterar schakt 14. Ulf ser över maskinen. Vitlycke museum i fonden. Foto mot nordväst.

Bild baksida: Profil, schakt 15. Foto mot väster.

Orienteringskarta: Framställd av Kulturlandskapet med data från Map Maker, FMIS samt Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av uppdragsgivaren.

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Kulturlandskapet.

Redigering och layout: Andreas Hansen, Omland Form och Fotografi

Sökord: Bohuslän, fyndplats, avslagsskrapa, malsten, keramik, sländtrissa, magnetometer

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se

kontakt@kulturland.se

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	
Syfte	7
Utredningsområdet	7
Tidigare undersökningar	7
Frågeställningar	8
Metod	8
Utredningsresultat	
Historiska kartor	11
Magnetometerundersökning	11
Metalldetektering	11
Inventering	15
Schaktning	15
Fynd	16
Analysresultat	16
Tolkning och vidare åtgärder	
Tolkning	19
Antikvarisk bedömning	19
Värdering av måluppfyllelsen	19
Förslag på ytterligare åtgärder	21
Källor	23
Bilagor	
1. Schakt	27
2. Fynd	28

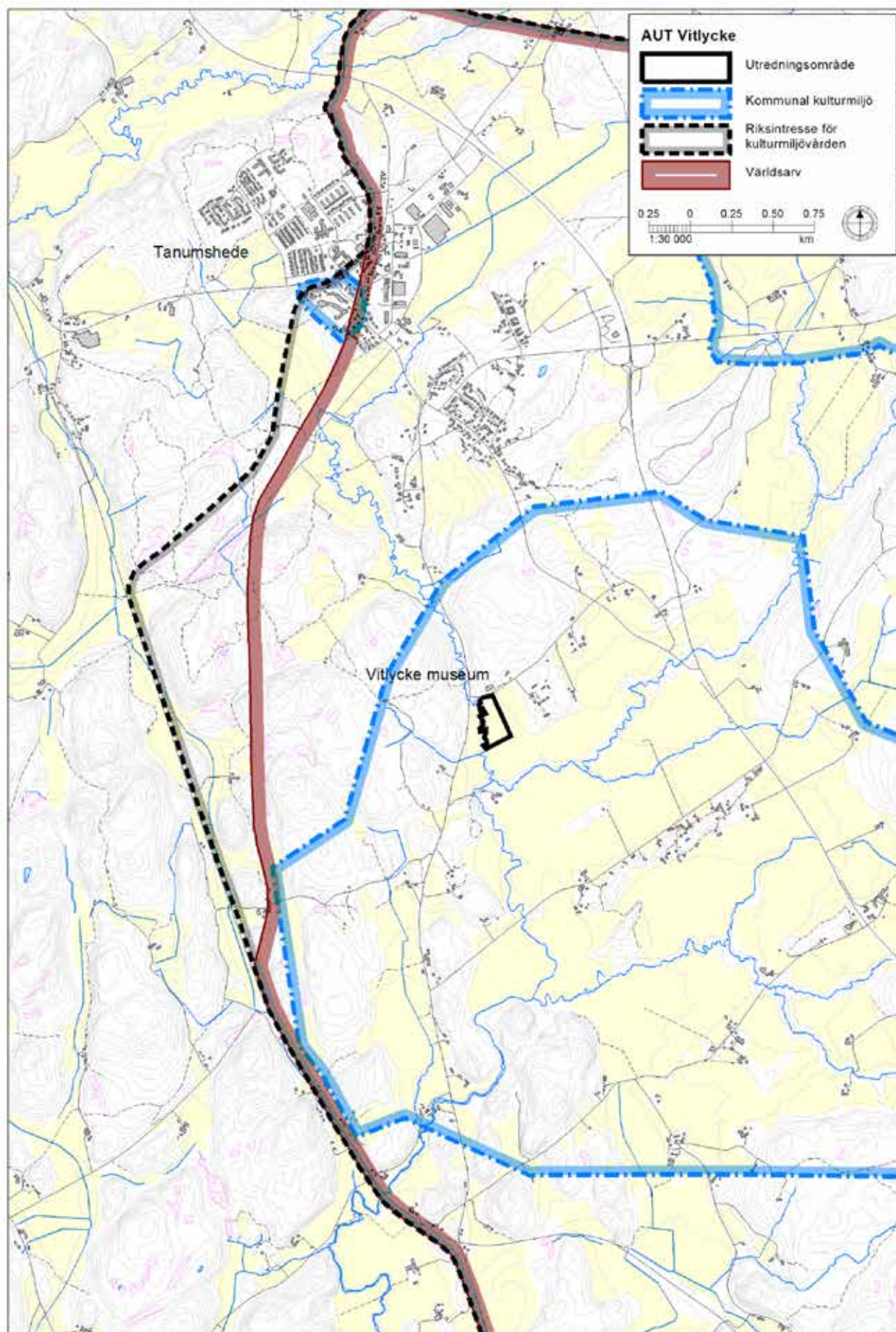

Illustration 1. Karta som visar utredningsområdet strax söder om Vitlycke museum och söder om Tanumshede. Kartan visar även begränsningarna för kommunal kulturmiljö, riksintresse för kulturmiljövården samt världsarvsområdet. © Lantmäteriet.

Västerby 1:9, Tanum socken och kommun, Västra Götalands län

Arkeologisk utredning vid Vitlycke museum

Fyndplatser för malsten, keramik och skrapa

Sammanfattning

Kulturlandskapet har utfört en arkeologisk utredning inom del av Västerby 1:9, Tanums kommun. Uppdragsgivaren Västfastigheter planerar att bygga ut befintlig parkering för Vitlycke museum samt anlägga en ny servicebyggnad. Inom utredningsområdets norra del ligger boplaten RAÄ Tanum 1257:1. Utredningen skulle därför också ge en förnyad antikvarisk bedömning för den del av fornlämningen som omfattas av utredningsområdet.

Utredningsområdet omfattar 3,5 ha och består huvudsakligen av åkermark, men även parkeringsytor samt den östra älvbrinken av Tanumsälven. Utredningsområdet är beläget i ett område som ingår i såväl kommunal kulturmiljö som riksintresse för kulturmiljövården och världsarv.

Utredningen har utförts genom arkiv- och kartstudier, magnetometerundersökning, metalldetektering, inventering och schaktning. Magnetometerundersökningen gav endast svaga och otydliga utslag. Vid metalldetekteringen påträffades metallfynd främst från nyare tid. En sländtrissa av bly är sannolikt senmedeltida. Inventeringsinsatserna fokuserade främst på Tanumsälvens fåra och brinkar. Åkerytan avsåktes mer översiktligt. Vid inventeringen framkom en avslagsskrapa på åkerytan samt underliggaren till en malsten samt en keramikskärva i Tanumsälvens västra brink.

21 schakt togs upp. Av dessa togs 17 upp på ställen där magnetometern givit utslag. Schakt 10 och 17 togs upp som kombinerade lång- och djupschakt i älvbrinken. Schakt 15 och 16 togs upp i den del av Tanum 1257:1 som ingick i utredningsområdet. I de schakt som togs upp på åkerytan bestod lagerföljden av ett lerigt ploglager ovanpå brun lera. I djupschakten var matjordslagret tjockare. Inga tydliga tecken på överlagrade kontexter kunde iakttas. Inga fynd framkom vid schaktning.

Som ett resultat av utredningen har två fyndplatser registrerats, L2019:1877 (malsten och keramik) samt L2019:1878 (skrapa och sländtrissa). Som ett resultat av utredningen har även boplatsens Tanum 1257:1 (L1967:4656) utbredning justerats i väster. Inga fynd har tillvaratagits. Malstenen förvaras på Vitlycke museum.

Utöver de två fyndplatserna påträffades inget av antikvariskt intresse vid utredningen. Flintskrapan visar att det förekommit aktiviteter under förhistorisk tid. Inte heller inom den del av boplaten Tanum 1257:1 som utreddes påträffades något av antikvariskt intresse. Kulturlandskapet föreslår inga fortsatta antikvariska åtgärder inom utredningsområdet. Malstenen (och eventuellt keramikskärvan) bedöms ha eroderat fram ur Tanumsälvens västra brink, därför kan det finnas potential för att identifiera lämningar på denna sidan av vattendraget.

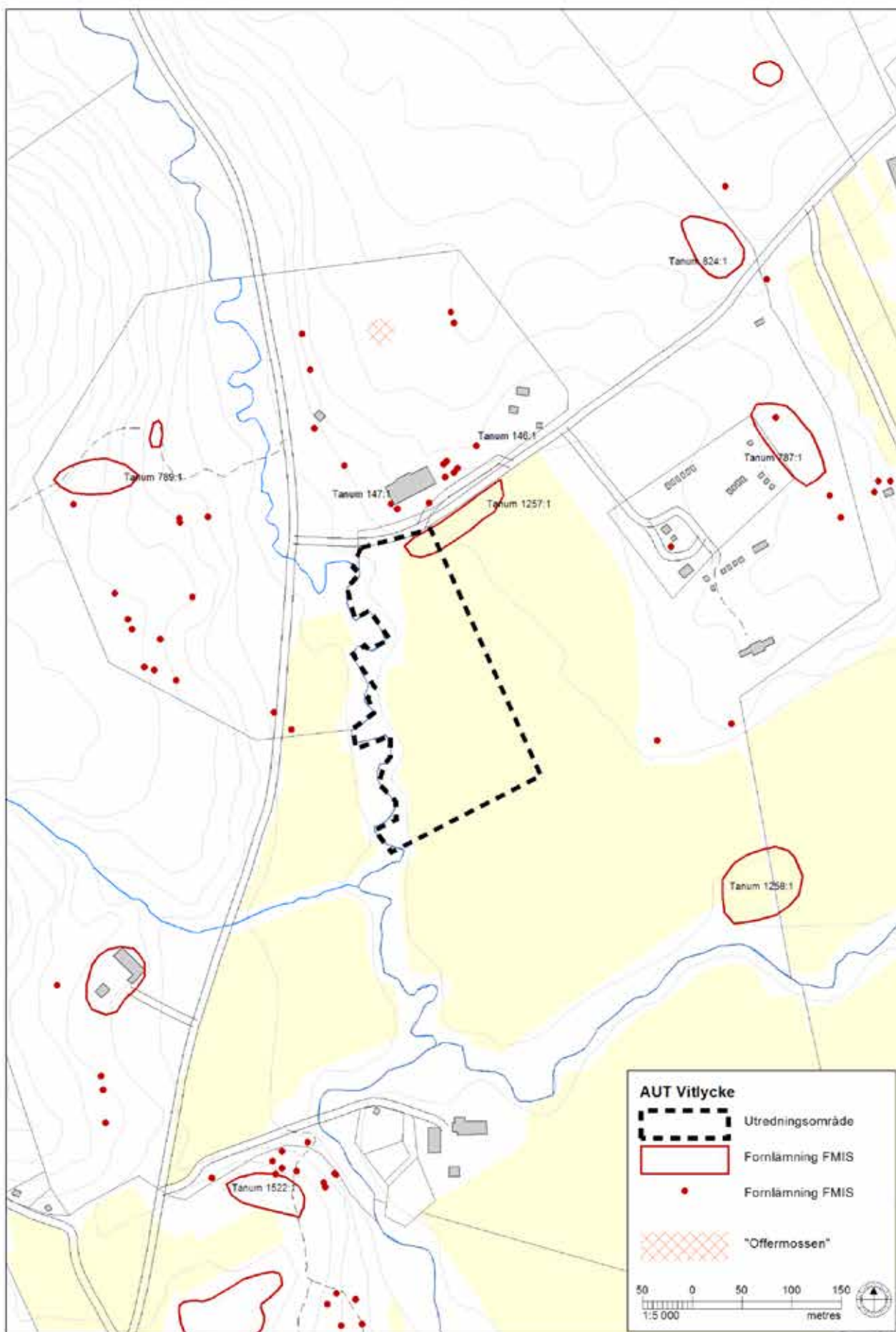

Illustration 2. Karta över utredningsområdet med fornlämnningar nämnda i texten markerade. © Lantmäteriet.

Inledning

Syfte

Kulturlandskapet har fått i uppdrag att utföra en arkeologisk utredning inom del av Västerby 1:9, Tanums kommun, *illustration 1 och 2*. Uppdragsgivaren Västfastigheter planerar att bygga ut befintlig parkering för Vitlycke museum, samt anlägga en ny servicebyggnad. Befintlig parkering undantas från utredningen.

Syftet med en arkeologisk utredning är att ta reda på om fornlämningar berörs av planerat arbetsföretag. Utredningen ska preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet. Inom utredningsområdets norra del ligger boplatsen RAÄ Tanum 1257:1 (L1967:4656), *illustration 2*. Utredningen ska därför också ge en förnyad antikvarisk bedömning för den del av Tanum 1257:1 som omfattas av utredningsområdet.

Resultaten från utredningen ska kunna användas vid länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten ska också kunna användas som underlag i uppdragsgivarens planering.

Utredningsområdet

Utredningsområdet omfattar 3,5 ha, är beläget strax söder om Vitlycke museum, och omfattar museets besöksparkering samt åkermark. I väster angränsar Tanumsälvens meandrande och skredbenägna fåra.

Utredningsområdet är beläget i ett område som ingår i såväl kommunal kulturmiljö (Tanumslätten) som riksintresse för kulturmiljövården (KO52, Tanumsslätten-Kalleby-Oppen-Fossum) och världsarv (Hällristningsområdet i Tanum).¹ Samtliga avser Tanumsslätten med odlingslandskap och fornlämningar. I närområdet finns ett stort antal hällristningar, gravfält (bland annat Tanum 824:1), ensamliggande gravar i form av rösen och stensättningar samt ett antal by-/gårdstomter, bland annat Västerbys gamla tomt, Tanum 787:1.

Tidigare undersökningar

År 1925 utförde Johan Alin en arkeologisk undersökning inom Västerbys hemman, den första i området, av ett urngravfält från järnåldern (Tanum 663:1, L1967:3025) samt en stenåldersboplats (Tanum 663:2, L1967:3451), båda belägna strax sydväst om Tanumskyrka. Här påträffades bland annat ett visst flintmaterial, brända ben, tunnväggiga keramikskärvor och några mindre bronsföremål.²

Utredningsområdet berör fornlämningen Tanum 1257:1, en boplats, *illustration 2*. Denna förundersöktes och undersöktes 1996 av Bohusläns museum inför anläggandet av parkeringen. Vid *förundersökningen* framkom, inom en svag förhöjning i åkern, en kulturlagerrest med kol, brända ben, enstaka bitar slagg, rostiga metallfragment samt enstaka flintavslag. Lämningarna bedömdes möjligen härröra från en sönderplöjd grav. Vid *undersökningen* samma år banades ytan av och då framkom ett siltlager med ett kraftigt stört kulturlager. Fornlämningen bedömdes vara alltför störd av senare odlingsverksamhet för att det skulle gå att säga något om vilken typ av aktiviteter som ägt rum här. Vid *förundersökningen* togs även två schakt upp i anslutning till älvbrinken, dessa visade på tjockare jordlager och förskjutna marklager.³ Dessa undersökningar är ej avrapporterade.

I samband med rivningen av den gamla museibygnaden förundersöktes och dokumenterades hällristningarna Tanum 146:1 och 147:1 (L1968:7760, L1968:7797), även detta utfördes av Bohusläns museum 1996, *illustration 2*. I samband med avtorvning och framrensning av Tanum 147:1 påträffades en kulturlagerrest med keramik och flinta, varför större ytor banades av. Härvid framkom tre rännor, 15 gropar, årderspår samt två härdar. Fynd av bland annat keramik, flinta och tänder från nötkreatur framkom. Kol från en ränna och en härd daterades till 360-120 f Kr respektive 370-200 f Kr (kal). Årderspåren bedömdes vara yngre än de övriga anläggningarna.⁴ En makrofossilanalys utförd av MAL (Miljö-

² Alin 1925.

³ Bohusläns museum, odaterat rapportmanus.

⁴ Bohusläns museum, odaterat rapportmanus.

¹ LstGIS, Informationskartan Västra Götaland.

arkeologiska laboratoriet i Umeå) identifierade ett antal sädeskorn, fröfragment och axdelar från säd. Av detta material kunde sju bedömas tillhöra gruppen *Triticum speltoides*, och utgöra antingen emmer- eller speltvete.⁵ Inte heller denna undersökning är avrapporterad, men omnämns i "Bronsålderns bosättningsmönster. Specialundersökning av Världsarvsområdet, Tanum, delrapport 1".⁶

I juli 1997 utförde Bohusläns museum en arkeologisk undersökning inom bronsåldersgården vid Vitlycke museum, av en modern kokgrop och härd som anlagts vid pedagogiska experiment, med syfte att öka kunskapen kring lämningsarnas bildningsprocesser. Vid denna undersökning framkom utöver det recenta materialet även ett sannolikt förhistoriskt flintmaterial.⁷

I samband med att bronsåldersgården skulle restaureras gjordes vissa markarbeten vid den så kallade "Offermossen", belägen cirka 200 meter norr om museet, *illustration 2*. I samband med detta skadades tidigare okända lämningar. Bohusläns museum utförde en efterdokumentation av dessa lämningar i februari 1998, både kring den omgrävda "offermossen" och i terrassslänten ned mot mossens östra sida. Vid besiktning och provgropsgrävning framkom rikligt med skärvsten, flinta och keramik, samt en skadad härd och kulturlager. Bland fynden fanns i kulturlagret vid mossen en pilspets i mjölkkvarts och ett plattformsavslag av en flintkärna, medan det i den östra släntens kulturlager påträffades en påbörjad flintyx samt kärnor, spändelar och avslag med bruksretuscher, allt i flinta. Det östliga kulturlagret var upp till 0,6 meter djupt och innehöll tre tydliga skikt. Utöver dessa två områden med tydliga förhistoriska boplatslämningar framkom även i östslänten tre möjliga kolningsgropar, samt tre oidentifierade gropar. Inga analyser utfördes.⁸ Efterdokumentationen är inte avrapporterad. Varken boplatslämningarna eller kolningsgroparna är inlagda i FMIS/Kulturmiljöregistret.

⁵ Viklund 1997.

⁶ Algotsson & Swedberg 1997.

⁷ Algotsson & Swedberg 2002.

⁸ Bohusläns museum, odaterat rapportmanus.

Frågeställningar

Höjden över havet är knappt 15 meter vid detta område längs Tanumsälven, densamma som vid Hjalpesten, RAÄ Kville 998:1 (fyndplats) och 1502 (skärvstenshöj). Vid Hjalpesten har ett stort antal fynd av bland annat keramik, obrända djurben och degelfragment – det mesta daterat till bronsålder – framkommit i samband med erosion i Träsvallsälvens fåra. Resterna av skärvstenshögen undersöktes sommaren 2018.⁹ Ursprungligen har Träsvallsälven meandrat på samma vis som Tanumsälven gör i anslutning till utredningsområdet. Det föreföll därför inte otänkbart att liknande typer av lämningar kunde framkomma även här.

Metod

Utredningen har utförts genom arkiv- och kartstudier, magnetometerundersökning, metall-detektering, inventering och schaktning.

Historiska kartor har studerats för att lokalisera bebyggelse och andra anläggningar. En fördjupad arkivstudie gjordes för att eftersöka dokumentation kring de tidigare utförda (men ej avrapporterade) undersökningarna inom och i anslutning till utredningsområdet. Kartanalys och arkivstudier utfördes av Anton Larsson.

Fältarbetet inleddes med en magnetometerundersökning över hela åkerytan, båda parkeringsytorna samt mindre ytor med gräsmark i anslutning till åkermarkens sydvästra delar. Magnetometer kan användas för att hitta spår av eldning, till exempel eldstäder, skogsbränder, svedjebruk etc. Även stolphål, diken och gropar kan upptäckas under vissa omständigheter. Undersökningen utfördes av SAGA (Skandinavisk Arkeologisk Geofysik AB).

Metall-detektering utfördes över hela den öppna åkerytan men inte parkeringsytorna, av fyra medlemmar i Sveriges Metallsökarförening. Därefter inventerades området med särskilt fokus på Tanumsälvens brinkar och fåra, för att om möjligt identifiera exempelvis frameroderade kontexter, men även de öppna åkerytorna inventerades. Inventering utfördes av Andreas Toreld, Anton Larsson och Linda Wigert.

⁹ Hjalpesten, Kulturlandskapets hemsida.

Illustration 3. Schakt 10 togs upp i älvbrinken ner mot Tanumsälven. Av laga skifteskartan från 1910 framgår att även dessa partier varit uppodlade. Foto mot sydväst.

Illustration 4. Även schakt 17 togs upp som ett kombinerat lång- och djupschakt i älvbrinken. Linda och Stig dokumenterar schaktet. Foto mot sydöst.

De flesta schakt togs upp med utgångspunkt i de (svaga) utslag som magnetometerundersökningen givit. Dessutom togs två lång-/djupschakt upp i anslutning till Tanumsälven för att eftersöka eventuella överlagrade kontexter, *illustration 3 och 4*, och ytterligare två schakt togs upp inom Tanum 1257:1. Inga schakt togs upp inom parkeringsytorna. Schaktningen utfördes av Annika Östlund, Anton Larsson, Stig Swedberg och Linda Wigert, med hjälp av Ulf Andersson på Tanums Maskinstation.

Upptagna schakt samt framkomna fynd mättes in med RTK-GPS, beskrevs och fotograferades. Fynd av flinta sorterades med stöd av "Sorteringsschema för flinta".¹⁰

¹⁰ Andersson m fl 1978.

Utredningsresultat

Historiska kartor

En mindre arkivstudie har genomförts i vilken historiska kartor och ortnamn analyserats. De huvudsakliga kartorna som visar utredningsområdet inom Västerbys hemman utgörs av en storskifteskarta från 1801,¹¹ en enskifteskarta från 1820,¹² en laga skifteskarta från 1910,¹³ samt 1940- och 1970-talens ekonomiska kartor.¹⁴ Dessa ger en god bild av landskapsutvecklingen från tidigt 1800-tal och framåt.

År 1801 utgjordes utredningsområdet till större delen av en serie långsmala åkertegar och partier av ängsmark, *illustration 5*. Ängsmarken var koncentrerad framförallt kring dagens parkering och längs älvbrinken. Storskifteskartan från 1801 visar på en mycket rik lokal namnflora, där varje åkerteg och ängsmark har ett eget namn och identitet. En del kan utläsas av dessa benämningar. Två av namnen, "Nötängen" kring dagens parkering och åkern "Oxesprangane" (tolkat som 'Oxesprångarne')¹⁵ visar antagligen på en historisk boskapsdrift. Den lilla åkern "Gamla Nyvället" (det vill säga 'den gamla nyodlingen')¹⁶, belägen ute i ängsmarken, visar kanske på en uppodlingsfas under andra hälften av 1700-talet. Åkern "Plankan" bär ett namn som traditionellt benämner en åkerteg avgränsad på båda sidorna av diken,¹⁷ något som stämmer väl överens med det sannolika gränsdike som framkom i schakt 4, se närmare beskrivning under rubriken Schaktning. Övriga platsnamn inom utredningsområdet har varit åkrarna "Stenskiftet" och "Sörflaten", samt – längs Tanumsälvens brink – "Norre Dalarne", "Mellanholmarne" och "Sördalarna". Utredningsområdet var också uppdelat mellan tre olika hemmansdelar vilka vid denna tid ägdes av, från norr till söder, bönderna Petter Johansson, Johannes Hansson och Olof Hansson.

¹¹ Lantmäteristyrelsens arkiv 1801.

¹² Lantmäteristyrelsens arkiv 1820.

¹³ Lantmäterimyndigheternas arkiv 1913.

¹⁴ Rikets allmänna kartverks arkiv 1940 och 1977.

¹⁵ Löfdahl 2006, s. 186.

¹⁶ Löfdahl 2006, s. 185.

¹⁷ Löfdahl 2006, s. 186.

1820 års enskifteskarta visar på en stark uppodling under de 20 år som följde storskifteskartan. Mycket av den tidigare ängsmarken i den norra delen av utredningsområdet, samt mindre remsor av äng som funnits här och där mellan åkrarna, har uppodlats. De långsmala åkertegarna har smält ihop till större sammanhängande åkergården, vilka nu saknar individuella namn i kartbeskrivningen, namnfloran har försvunnit. Istället anges helt enkelt att åkrarna ligger på lergrund (något som bekräftades vid schaktningen).

1910 års laga skifteskarta visar kulmen av denna uppodling, då utredningsområdet vid denna tid totalt dominerades av åkermark, *illustration 6*. Endast mycket små partier hårdvallsäng fanns fortfarande kvar längs älvbrinkens sidor, och individuella åkertegar finns inte kvar alls. Den homogena åkermarken beskrivs kortfattat som lerjord på lerbotten.

Magnetometerundersökning

Magnetometerundersökningen gav endast svaga och otydliga utslag. Schakt 1-9, 11-14, 18-19 samt 21 togs upp med utgångspunkt i de utslag som magnetometerundersökningen gav, men inte i något av dessa schakt framkom något av antikvariskt intresse, *illustration 7*. Hela rapporten från SAGA finns att ladda ner på Fornsök samt på Kulturlandskapets hemsida.¹⁸

Metalldetektering

Vid metalldetekteringen påträffades metallfynd från 1600-tal och framåt, bland annat två fragment av malmgrytor, en blyvikt, en hel del knappar, ett antal oidentifierbara mynt, en muskötkula, en fingerborg och en del av ett bältesspänne. Ett bronsfragment med voluter och stämpelorning är mer svårbestämt men bedöms ändå som ganska sentida, *illustration 8*. En sländtrissa av bly är sannolikt senmedeltida, från 14-1500-tal, *illustration 9*.¹⁹

¹⁸ SAGA i manus.

¹⁹ Jonas Paulsson muntligen.

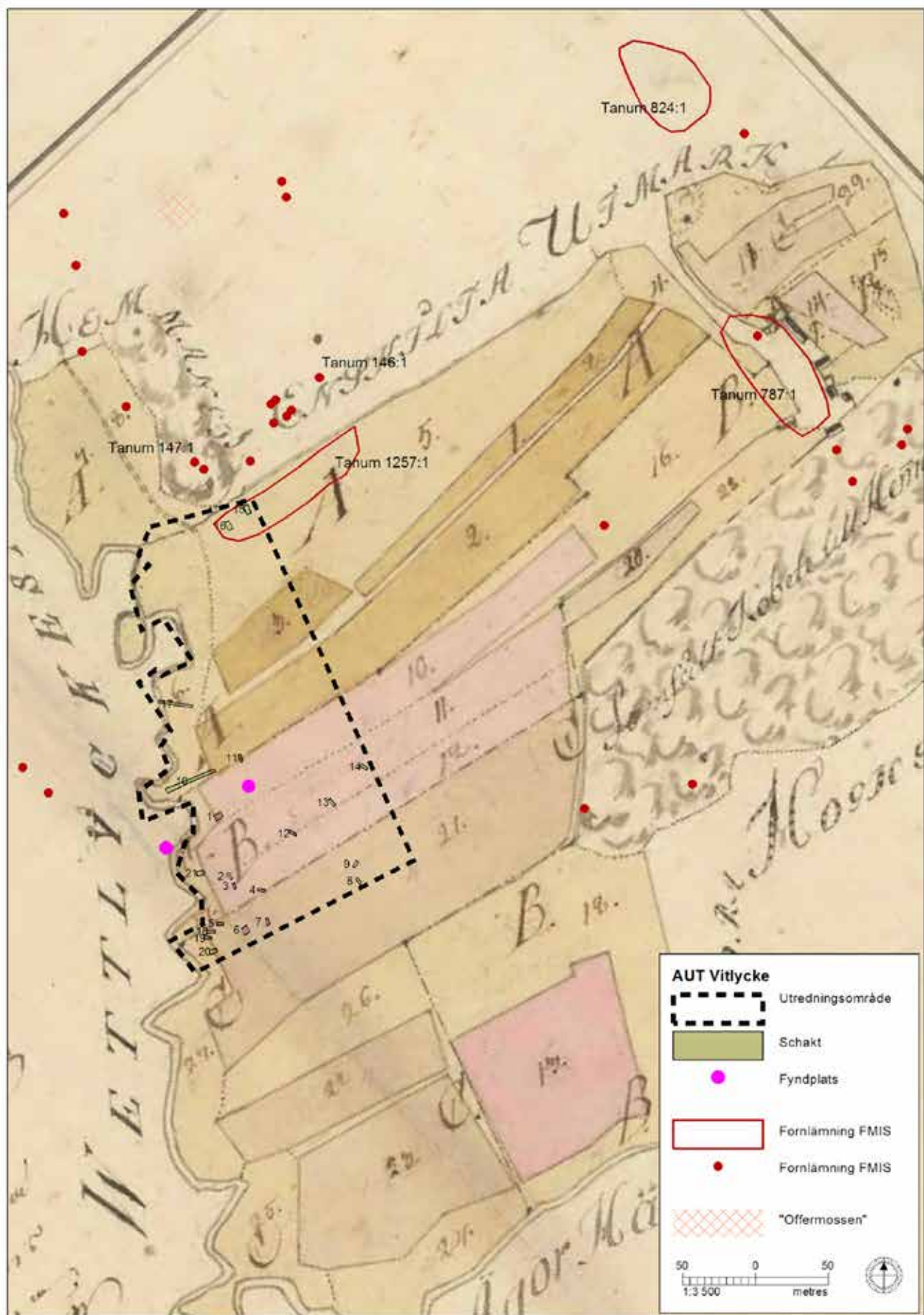

Illustration 5. Ett utsnitt av storskifteskartan över Västerby 1801 visar de långsmala åkertegarna som sträcker sig in i utredningsområdet, dock inte hela vägen ner till älven. Källa Lantmäteriet.

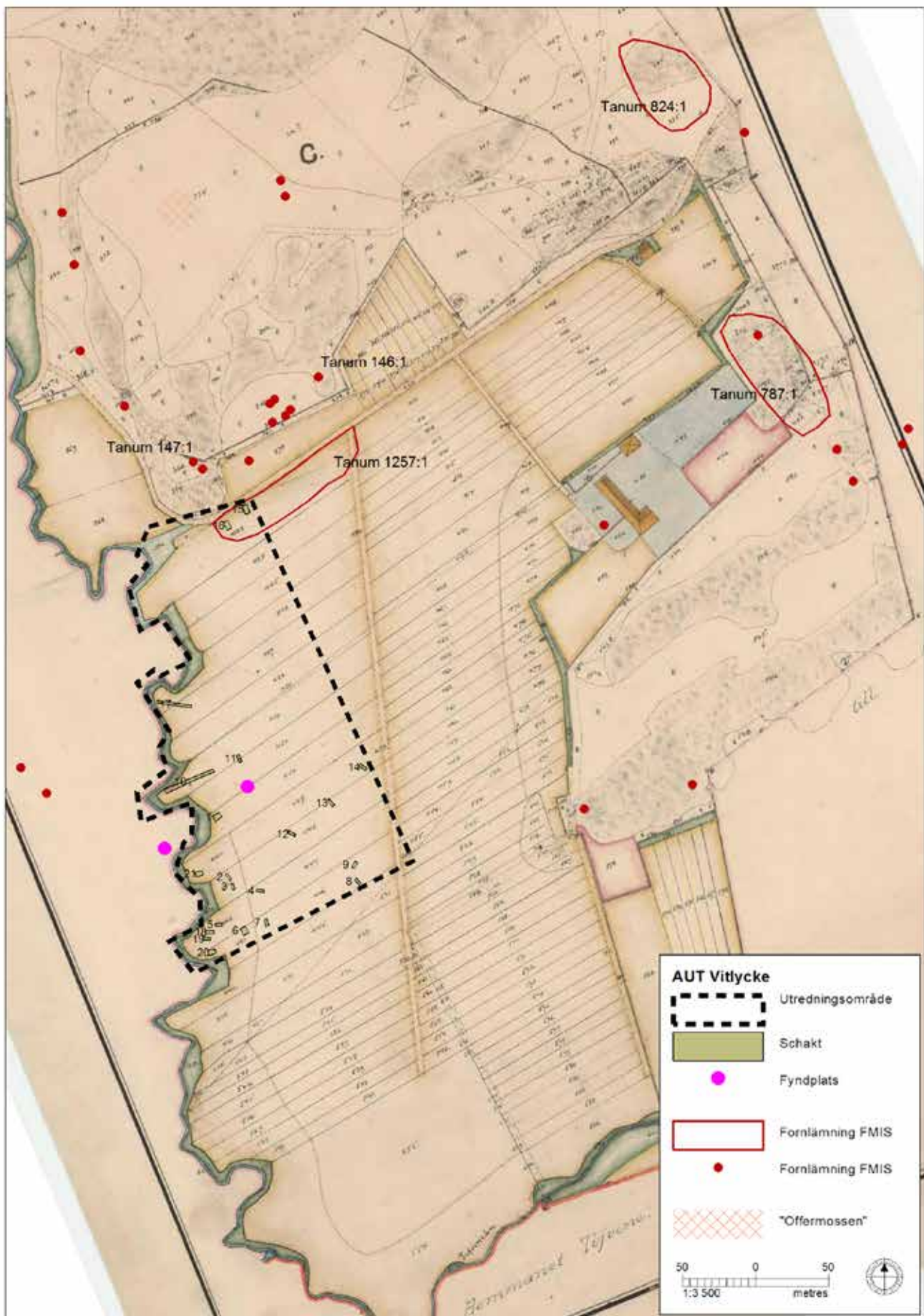

Illustration 6. På laga skifteskartan från 1910 syns hur åkermarken går hela vägen ner till älven. Källa Lantmäteriet.

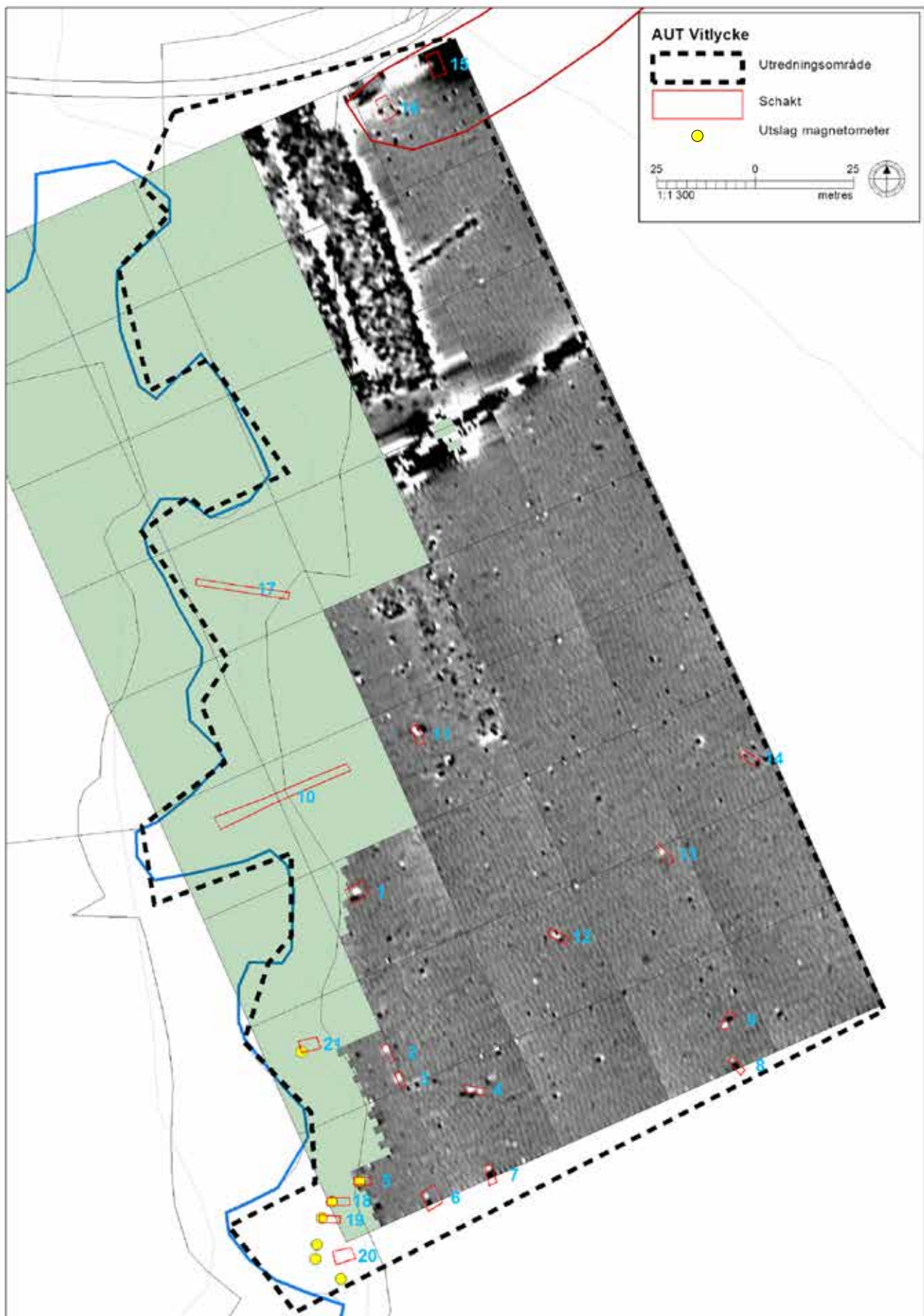

Illustration 7. Resultatet från magnetometerundersökningen rektifierades och användes som underlag vid schaktningen. Utslagen utgörs av de svarta och vita fläckarna i kartan. De gula punkterna i sydväst markerar utslag vid fri-skanning. Källa SAGA.

Illustration 8 (överst vänster). Fyndnummer 8, ett bronsfragment med ornering, troligen relativt sentida. Illustration 9 (mitten vänster). Fynd nummer 7, sländtrissa av bly, troligen från 1400- eller 1500-tal. Illustration 10 (höger). Andreas inventerar Tanumsälvens färra. Foto mot nordväst. Illustration 11 (underst vänster). Fynd nummer 1, avslagsskrapa av flinta. Svårdaterad men förhistorisk.

Inventering

Inventeringsinsatserna fokuserade främst på Tanumsälvens färra och brinkar, illustration 10. Åkerytan avsöktes mer översiktligt. Vid inventeringen framkom en avslagsskrapa på åkerytan, illustration 11, samt underliggaren till en malsten samt en keramikskärva i Tanumsälvens västra brink, illustration 12 samt bilaga 2.

Schaktning

Schakt

Vid utredningen togs 21 schakt upp, bilaga 1 och illustration 13. Av dessa togs 17 upp på ställen där magnetometern givit utslag (schakt 1-9, 11-

14 samt 18-21). Schakt 10 och 17 togs upp som kombinerade lång- och djupschakt i älvbrinken. Schakt 15 och 16 togs upp i den del av Tanum 1257:1 som ingick i utredningsområdet.

I de schakt som togs upp på åkerytan var lagerföljden enkel och likartad, och bestod av ett lerigt ploglager om cirka 0,3 meter ovanpå brun lera, se bild på rapportens baksida.

I djupschakten var matjordslagret något tjockare, och framför allt var övergången till underliggande lager inte lika distinkt som på den moderna åkerytan. I djupschakten uppträdde styv blågrå lera på cirka 0,6 meters djup. Inga tydliga tecken på överlagrade kontexter kunde iakttas, illustration 14.

Illustration 12. Malstenen (fyndnummer 2) nästan in situ vid den gula plastflärpen. Malstenen och keramikskärvan (fyndnummer 3) hittades i vattnet i älvfåran, strax nedanför där malstenen ligger på fotot. Foto mot nordväst.

I schakt 4 framkom en nedgrävning som kan motsvaras av ett gränsdike på kartan från 1801, illustration 15.²⁰ I schakt 16 (inom Tanum 1257:1) framkom enstaka stenar och något kol. I schakt 19 och 21 framkom enstaka skärvstenar och kol.

Anläggningar

Inga anläggningar framkom vid utredningen.

Sakord	Antal
Mynt	8
Knapp	15
Spänne	1
Muskötkula	1
Fingerborg	1
Spik	1
Fragment	22
SUMMA TOTAL	49

Tabell 1. Lista över samtliga fynd som framkom vid metall-detekteringen.

Fynd

De fynd som gjordes vid utredningen framkom vid metall-detektering och inventering, illustration 13 och bilaga 2. Inga fynd framkom vid schaktning.

Metallfynden är från 1600-tal och framåt, med undantag av sländtrissan i bly som kan vara från 1400- el-

ler 1500-tal.²¹ De flesta är inte av den arten att de redovisas i fyndlistan, de redovisas översiktligt i tabell 1.

Avslagsskrapan, malstenen och keramikskärvan är förhistoriska, men i övrigt svåra att datera.

Inga fynd har tillvaratagits eller fyndfördelats. Malstenen förvaras på Vitlycke museum.

Analysresultat

Inga naturvetenskapliga analyser har utförts.

²⁰ Lantmäteristyrelsens arkiv 1801.

²¹ Jonas Paulsson muntligen.

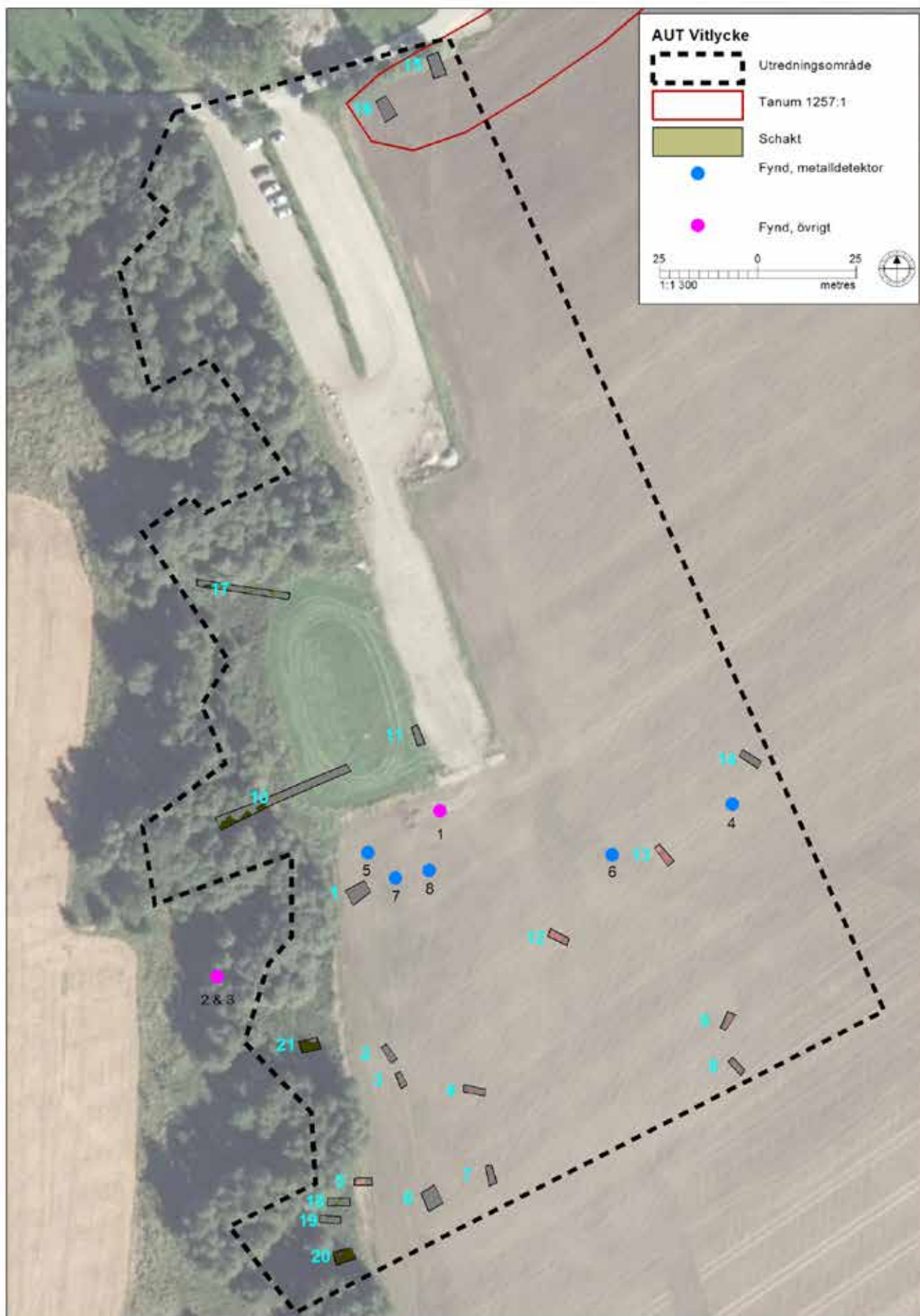

Illustration 13. Kartan visar upptagna schakt och inmäta fynd. Fynden framgår av bilaga 2. Ortofoto från SLU.

Illustration 15. I schakt 4, mellan Linda och Annika, kan vad som sannolikt är ett gränsdike anas på bilden. Foto mot väster.

Illustration 14. Profil i schakt 10, i den lägst liggande delen. Det tjocka lagret av lerig matjord ovanpå den glaciala leran visar hur material förflyttats ner för brinken vid plöjning, men inga svämlager kan ses. Foto mot nordväst.

Tolkning och ytterligare åtgärder

Tolkning

Utredningsområdet är beläget inom fastigheten Västerbys nordvästra inägor och gränsar mot utmarken i norr. Tidigaste kartbelägg för Västerby är 1801. Namnet Västerby refererar troligen till en äldre delning från fastigheten Hoghem som angränsar i öster. Gårdarna Västerby, Hoghem och Vitlycke är alla med i Röde bok, det vill säga de existerar på 1300-talet.²² Västerbys gamla tomt (motsvaras av Tanum 787:1) var år 1801 belägen cirka 150 meter nordost om dagens tomt. På en karta från 1697 över gården Hoghem syns tydligt hur åkermarken centrerar sig kring bebyggelsen.²³ Det är sannolikt att även Västerbys äldsta åkrar fanns i anslutning till gården, och att utredningsområdet uppodlats först i senare tid. De metallfynd som framkom vid metalledetekteringen härrör till största del från senare tid, 1600- till 1800-tal, och bedöms som relativt typiska åkerfynd.²⁴

Jordarterna inom utredningsområdet består av glacial lera.²⁵ Bergshöjderna i väster och norr utgörs av urberg med större eller mindre partier av sandig morän. I närområdet finns ett flertal boplatser inlagda i Kulturmiljöregistret. De närmaste utgörs av Tanum 1257:1 (delvis belägen inom utredningsområdet), Tanum 789:1, Tanum 1522:1, samt Tanum 1258:1. Dessutom undersöktes boplatsslämningar vid själva museet (1996) samt vid "offer mossen" (1998), se *illustration 2* och *tabell 2*. Det är tydligt att samtliga boplatser utom Tanum 1257:1 är belägna i urbergspartier och på olika typer av morän och postglacial sand eller grus; endast Tanum 1257:1 är belägen på leran. Detta förtydligar sannolikt att Tanum 1257:1 inte är att betrakta som en egentlig boplat. Kanske är aktiviteterna här samtida med de som dokumenterades vid undersökningarna vid museet, då två anläggningar daterades till förromersk järnålder.

Hoghem, Vitlycke och Tegneby, som angränsar i söder, tycks vara de ursprungliga (namngivna) gårdarna här, med största sannolikhet etablerade senast under yngre järnålder eller tidigare. Västerby har knoppats av från Hoghem före 1300-talet, kanske redan under yngre järnålder. Boplatser och odlingslämningar vid museet kan kanske ses som en fas som föregår den yngre järnålderns nyetableringar. Gravfältet Tanum 824:1, beläget strax norr om Västerbys gamla tomt och nordost om museet, är troligen från yngre järnålder.

Några boplatsslämningar från bronsålder verkar däremot inte finnas inom utredningsområdet; de många hållristningarna i det omedelbara närområdet har skapats av människor som haft sina boplatser och verkstadsytor på andra platser, kanske på älvens västra sida.

Antikvarisk bedömning

Som ett resultat av utredningen har två fyndplatser registrerats, L2019:1877 (malsten och keramik) samt L2019:1878 (skrapa och sländtrissa), *illustration 16*. Som ett resultat av utredningen har även boplatstens Tanum 1257:1 (L1967:4656) utbredning justerats i väster.

Utöver de två fyndplatserna påträffades inget av antikvariskt intresse under utredningen. Flintskrapan visar att det förekommit aktiviteter under förhistorisk tid, men tydligen sparsamt. Det är tänkbart att eventuella anläggningar blivit sönderplöjda, men antydningar om detta i form av kolfragment och skärvsten i ploglagret var mycket sparsamt förekommande. Inte heller inom den del av boplatsten Tanum 1257:1 som utreddes påträffades något av antikvariskt intresse, sannolikt på grund av jordbruksaktiviteter samt att boplatsten undersöktes 1996. Metallfynden visar på senare tiders aktiviteter, och är av en typ som kan förväntas i den här typen av kontext. Eftersom både skrapan och metallföremålen framkom i ploglager finns inga anläggningar eller andra kontexter att knyta dessa till.

Värdering av måluppfyllelsen

Fältarbetet genomfördes enligt plan och uppsatta mål uppnåddes. Inga avvikelser har rapporterats.

²² Brink 1998.

²³ Lantmäterimyndigheternas arkiv 1697.

²⁴ Jonas Paulsson muntligen.

²⁵ SGU, Statens geologiska undersökning.

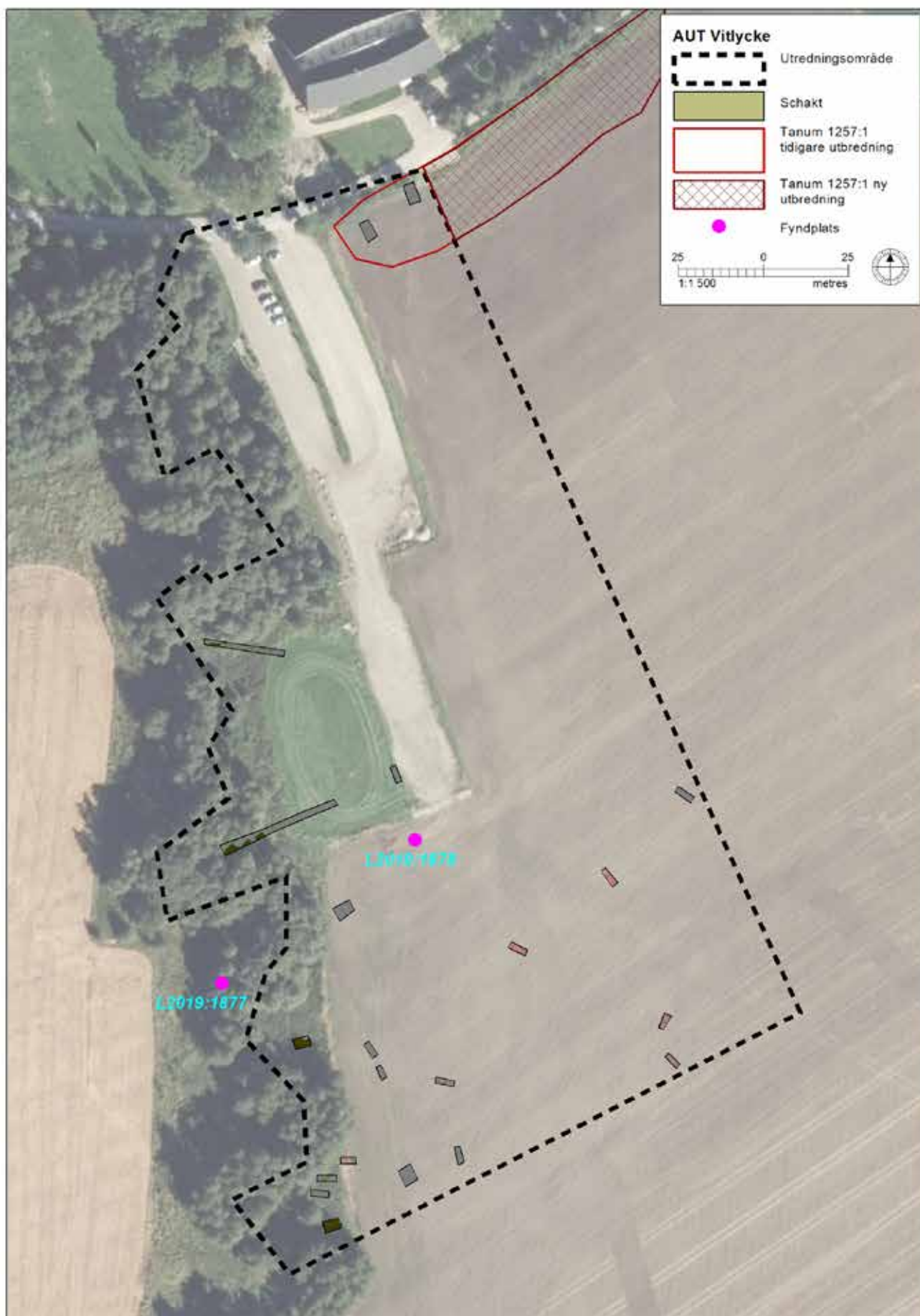

Illustration 16. Kartan visar resultaten av utredningen, med de två fyndplatserna inlagda och ny utbredning av Tanum 1257. Ortofoto från SLU.

Fornlämning	Undersöknings-status	Fynd	Anläggningar	Datering	Makrofossil-analys	Typ av aktivitet
Tanum 789:1	Ej undersökt	1 kölförmig kärna, 3 flintavslag.	-	-	-	-
Tanum 1257:1	FU + SU 1996	Kol, br ben, enst slag, metallfragm, enst flintavslag.	Kulturlagerrest.	(Ej daterad)	-	-
Tanum 1258:1	Ej undersökt	1 tunt avslag av brunmelerad flinta med flera avslagsytor på ryggsidan.	-	-	-	-
Tanum 1522:1	Ej undersökt	2 avslag, slagen flinta.	-	-	-	-
"Museet" (Tanum 147:1)	FU 1996	Keramik, flinta, kol, djurtänder.	Kulturlagerrest, 3 rännor, 15 gropar, årderspår, 2 härdar.	360-120 f Kr, 370-200 f Kr. (kal)	<i>Triticum speltoides</i>	Boplats, odling.
"Offermossen"	Efter-dokumentation 1998	Skärvsten, flinta, keramik, pilspets i mjölkkvarts, 1 plattformsavslag, 1 påbörjad flintyxa, kärnor, spändelar, avslag m bruksretuscher.	1 skadad härd, kulturlager.	-	-	Boplats.

Tabell 2. Sammanställning av de närmast liggande boplatserna och resultaten av de undersökningar som gjorts av en del av dessa.

Vid förarbetet inför utredningen bedömdes utredningsområdet vara kraftigt påverkat av jordbruksaktiviteter, något som visade sig i de diffusa resultaten från undersökningen av Tanum 1257 under 1990-talet. Vi gjorde därför bedömningen att det vi kunde förvänta oss att hitta vid utredningen av åkerytan var mer eller mindre påverkade rester av anläggningar. Att hitta enstaka anläggningar på en stor och flack yta är svårt och resultatet slumpmässigt, varför en icke-förstörande och heltäckande metod sågs som lämplig i kombination med schaktning. Alternativen bedömdes stå mellan magnetometer, georadar eller markkemikartering.

Magnetometer används främst för att hitta spår av eldning, till exempel olika typer av eldstäder. Även stolphål, diken och gropar kan upptäckas om dessa har blivit fyllda med jord som har större eller mindre magnetism än den kringliggande jorden. De flesta typer av sedimentära jordarter är lämpliga för prospektering med magnetometer.

Georadar (GPR) används vanligen på medeltida och historiskt material, och har främst använts för att hitta stenkonstruktioner, till exempel husgrunder och grundmurar. Lerjordar kan vara problematiska vid GPR-prospektering på grund av att de tunnar ut radarvågorna. Dessa omständigheter gjorde att GPR bedömdes vara olämpligt på denna plats.

Markkemianalysen fångar upp främst fosfathalter, men också magnetisk susceptibilitet, organisk halt i provmaterialet samt markens surhetsgrad. På boplatnivå kan markkemianalys ge information avseende olika aktivitetsytor inom en boplats. Problemet med markkemianalys är att den teoretiskt kan fånga upp tydliga kemiska utslag på platser där alla spår av anläggningar är sönderplöjda, varför även markkemianalys bedömdes som en sämre metod i detta fall.

Vad gäller metoden med magnetometerundersökning i kombination med sökschaktning kan konstateras att resultaten från undersökningarna var samstämmiga. De utslag som registrerades vid magnetometerundersökningen var svaga och otydliga, och uppvisade inga strukturer. Schaktningen bekräftade dessa resultat; inga anläggningar framkom. Eftersom istidsavlagringar är sammansatta av ett mycket varierande material kan magnetiska stenar ha blivit inlagrade i den glaciala lera som undergrunden utgjordes av, och orsaka anomalier som kan misstas för anläggningar och liknande. Det är möjligt att detta var orsaken till de svaga utslag magnetometerundersökningen resulterade i.

Förslag på ytterligare åtgärder

Kulturlandskapet föreslår inga fortsatta antikvariska åtgärder inom utredningsområdet.

Malstenen (och eventuellt keramikskärvan)

bedöms ha eroderat fram ur Tanumsälvens västra brink, därför kan det finnas potential att identifiera lämningar på denna sidan av vattendraget, L2019:1877.

För fornlämningar gäller att de förutom själva lämningen även omges av ett så kallat fornlämningsområde. Fornlämningsområdet utgörs av ett så stort område på marken (eller sjöbotten) som behövs för att bevara fornlämningen och ge

den tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Fornlämningsområdets storlek avgörs av länsstyrelsen från fall till fall.

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap i Kulturmiljölagen (KML) och genom miljöbalkens generella hänsynsregler, där stor vikt läggs vid hänsyn till kulturlämningar och kulturmiljöer. Ansökan om ingrepp i lämningar lämnas till länsstyrelsen.

Källor

Litteratur

Algotsson, Åsa & Swedberg, Stig	1997	<i>Bronsålderns bosättningsmönster. Specialundersökning av Världsarvsområdet, Tanum, delrapport 1.</i> Bohusläns museum rapport 1997:11
Algotsson, Åsa & Swedberg, Stig	2002	<i>"Skärvstenar och härdar" - en arkeologisk undersökning av en nutida kokgrop och härd.</i> Bohusläns museum rapporter 2002:13.
Alin, Johan	1925	<i>Bohuslän, Tanum socken, Vesterby by. Stenåldersboplatser och gravfält.</i> Göteborgs museums rapporter 1925:03.
Andersson, Stina; Rex Svensson, Karin; Wigforss, Johan	1978	"Sorteringsschema för flinta." <i>Fyndrapporter 1978.</i> Rapporter över Göteborgs Arkeologiska Musei undersökningar.
Bohusläns museum	odat.	Arkeologiska undersökningar och dokumentation 1996 och 1998, av området vid Vitlycke museet, Vitlycke 1:6 och Västerby 1:9, Tanum sn och kommun, dåvarande Göteborgs och Bohuslän. Rapportutkast, odat. Bohusläns museum.
Brink, Stefan	1998	<i>Tanumsbygdens bosättningshistoria med särskild utgångspunkt från bebyggelsenamnen.</i> Manus daterat 1998.
Lindblom, Kristina	1997	<i>Kulturlandskapet. Förutsättningar och förändring under 2500 år. Specialundersökning av Världsarvsområdet, Tanum, delrapport 2.</i> Bohusläns museum rapport 1997:5.
Viklund, Karin	1997	<i>Makrofossilanalys av jordprover från Vitlycke, Tanum, Bohuslän.</i> Miljöarkeologiska laboratoriet (MAL). Daterad februari 1997.
Löfdahl, Maria	2006	<i>Ortnamnen i Tanums härad 2. Naturnamn.</i> Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län XIX. Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg.
SAGA	I manus	Rapport 2019:09:2 Västerby 1:9.

Digitala källor

Fornsök	http://www.fmis.raa.se Besökt 2019-04-01
Hjälpesten, Kulturlandskapets hemsida	http://www.kulturland.se/portfolio/fyndplats-hjalpesten/
LstGIS, Informationskartan Västra Götaland	https://ext-geoportal.lansstyrelsen.se/standard/?appid=023f6dde755f41c5a719b11ddfb80ed
SGU, Statens geologiska undersökning	http://apps.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html Besökt 2019-05-03

Muntliga källor

Jonas Paulsson, metallfynd	19-04-30
----------------------------	----------

Kartor

Lantmäteriet, Rikets allmänna kartverks arkiv	1940	Ekonomiska kartan 1940, Grebbestad J131-81SO
---	------	--

Lantmäteriet, Rikets allmänna kartverks arkiv	1977	Ekonomiska kartan 1977, Tanum J133-9A3i79
Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv	1801	Storskifte på inägor 1801, Tanums socken Västerby nr 1
Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv	1820	Enskifte på inägor 1820, Tanums socken Västerby nr 1
Lantmäteriet, Lantmåterimyndigheternas arkiv	1697	Karta 1697 (Hoghem), 14-TAN-51
Lantmäteriet, Lantmåterimyndigheternas arkiv	1913	Laga skifte 1913 (Västerby), 14-TAN-688

Bilagor

1 Schaktlista	22
2 Fyndlista	33

Schakt nr	Längd (m)	Minsta djup (m)	Största djup (m)	Markslag	Lager	Anl	Fynd	Prov	Kommentar	RAÄ nr
1	5	0,25	0,50	Åker	0-0,3 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Dränering och järnhaltig sten i schaktet.	-
2	4	0,40	0,50	Åker	0-0,3 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. En sten på 0,4 djup.	-
3	4	0,60	0,70	Åker	0-0,4 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Dränering i schaktet.	-
4	5	0,35	0,50	Åker	0-0,3 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Nedgrävning i schaktet kan motsvaras av gränsdike från 1801.	-
5	4	0,90	1,20	Åker & vall	0-0,4 lerigt ploglager, därunder homogen lera.	-	-	-	Magnetometerutslag.	-
6	5	0,20	0,40	Åker	0-0,25 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Dubbelschakt. 4 m bred.	-
7	4	0,25	0,40	Åker	0-0,2 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag.	-
8	4	0,30	0,45	Åker	0-0,25 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	Ja	-	Magnetometerutslag. Fynd av slag.	-
9	4,5	0,20	0,40	Åker	1-0,25 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag.	-
10	37	0,00	0,85	Älvbrink, vall & åker	I V: 0-0,15 mjuk humös silt, 0,15-0,57 lerigt silt som blir gradvis styvare, därunder styv blågrå lera. I mitten: 0-0,2 mjuk humös silt, 0,2-0,7 lerigt silt som blir gradvis styvare. I Ö: 0-0,15 lerigt ploglager, 0,15-0,4 brun lera.	-	-	-	Lång- och djupschakt i älvbrinken för att utreda lagerförhållanden.	-
11	5	0,25	0,35	Vall	0-0,3 lerigt ploglager, därunder styv lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Dränering i schaktet.	-
12	4,5	0,25	0,35	Åker	0-0,2 ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Trasig ölburk i ytan samt sentida jämföremål i schaktet.	-
13	5	0,30	0,35	Åker	0-0,3 lerigt ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag.	-
14	5	0,30	0,40	Åker	0-0,4 ploglager, därunder brun lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Sentida jämföremål i schaktet.	-
15	5	0,30	0,50	Åker	0-0,3 lerigt ploglager, därunder lera.	-	-	-	Enstaka kolbitar i schaktet, inga spår av boplatz.	Tanum 1257:1
16	5	0,50	0,55	Åker	0-0,4 ploglager, därunder lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Måttligt med kol i schaktet, enstaka stenar.	Tanum 1257:1
17	23	0,50	1,60	Älvbrink & vall	I V delen: 0-0,4 humös silt, 0,4-1,2 silt, därunder siltig lera. I Ö delen: 0-0,3 humös silt, 0,3-0,5 silt, 0,5-0,7 lera.	-	-	-	Lång- och djupschakt i älvbrinken för att utreda lagerförhållanden. Inga tydliga lager, flytande övergångar. Diken/dräneringar i schaktet.	-
18	5	0,35	0,50	Vall	0-0,25 ploglager, därunder lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Enstaka kolbitar i ploglager.	-
19	5	0,55	0,80	Vall	0-0,25 humös silt, 0,25-0,55 silt, därunder lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Förekomst av kol, skärven, koks i schaktet.	-
20	5	0,40	0,50	Vall	0-0,2 humös silt, 0,2-0,35 silt, därunder lera.	-	-	-	Magnetometerutslag.	-
21	5	0,20	0,50	Vall	0-0,15 humös silt, 0,15 till botten siltig lera.	-	-	-	Magnetometerutslag. Skärvenstenar och enstaka kolfnas i schaktet.	-

Bilaga 2 - Fyndlista

Fyndlista. Fastighet Västerby 1:9, Tanum socken, Tanums kommun, Västra Götalands län. Projekt nr19041 AUT.

Fynd nr	Metalldetektor	Material	Sakord	Hemvist	Lager	Antal	Vikt (g)	Kommentar	Konserverad (ja/nej)	Fyndstatus	Svallad (ja/nej)	Patinerad (ja/nej)	Fragmenteringsgrad	Färg
1	-	Flinta	Skrapa	Lösfynd i åkern	Ploglager	1	5,4	Avlagsskrapa	-	Ej tillvaratagen	Nej	Nej	-	Orange
2	-	Övrig bergart	Malsten	Lösfynd, Tanumsälven	Älvfåran	1	-	Underliggare	-	Ej tillvaratagen	-	-	-	-
3	-	Lera	Kärl	Lösfynd, Tanumsälven	Älvfåran	1	33,7	Förhållandevis tunt gods (5 mm), grov magring.	-	Ej tillvaratagen	-	-	Skärva	-
4	(2)	Brons / mässing	Malmgryta, fragment	Lösfynd, metalldetektering	Ploglager	1	12,2	16-1800-tal.	Nej	Ej tillvaratagen	-	-	-	-
5	(4)	Brons / mässing	Malmgryta, fragment	Lösfynd, metalldetektering	Ploglager	1	27,7	16-1800-tal, yngre typ.	Nej	Ej tillvaratagen	-	-	-	-
6	(5)	Bly	Vikt	Lösfynd, metalldetektering	Ploglager	1	8,3	Rektangulär. 16-1800-tal.	Nej	Ej tillvaratagen	-	-	-	-
7	(32)	Bly	Sländtrissa	Lösfynd, metalldetektering	Ploglager	1	24,2	14-1500-tal.	Nej	Ej tillvaratagen	-	-	-	-
8	(128)	Brons ?	Hänge ?	Lösfynd, metalldetektering	Ploglager	1	10,7	Bronsfragment med ornering. Sentida.	Nej	Ej tillvaratagen	-	-	-	-

Illustration 17. Malstenen, fynd nummer 2.

Illustration 19. Fynd nummer 4 (till vänster) och 5, två fragment av malmgrytor.

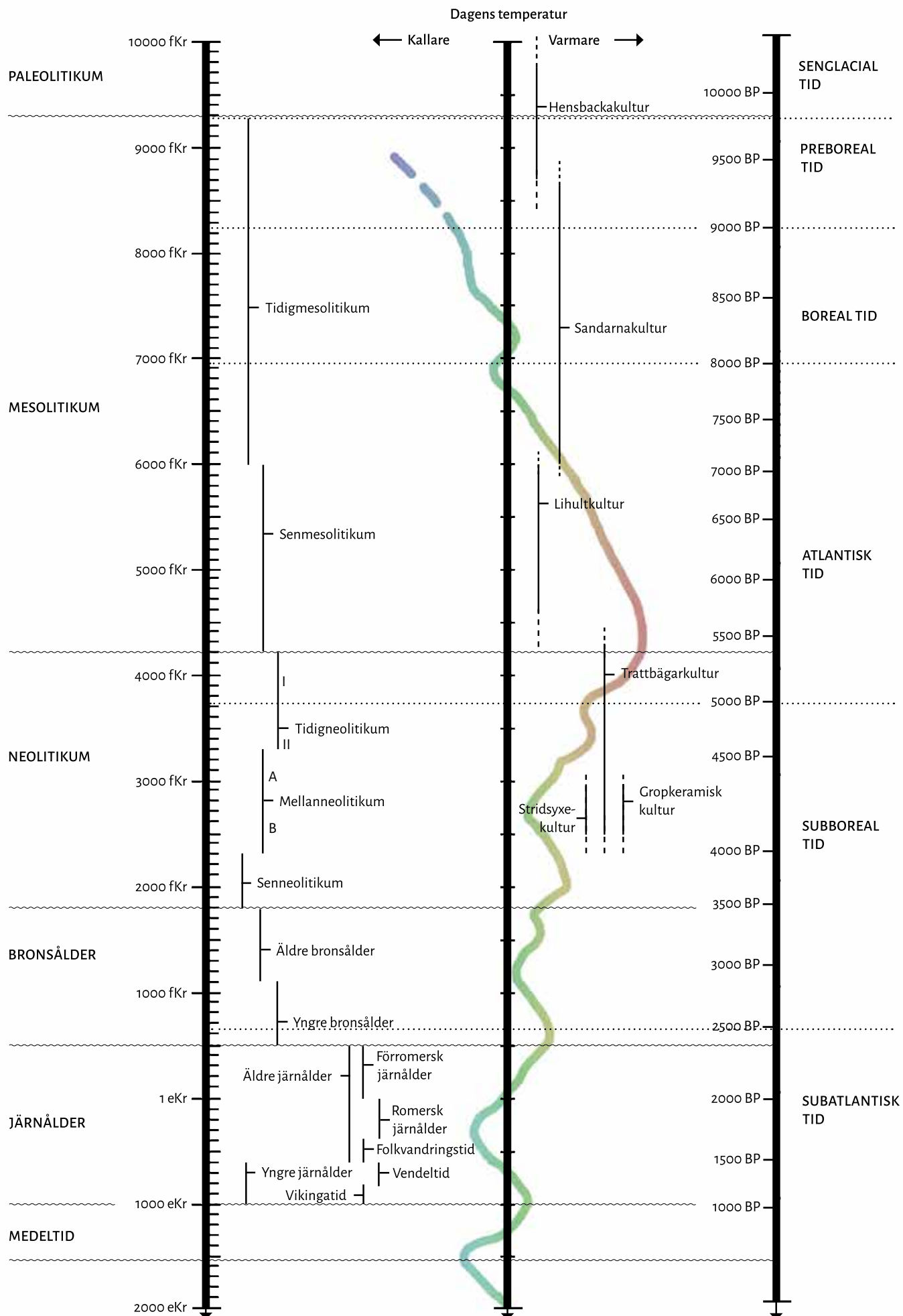
Illustration 20. Blyvikt, fyndnummer 6.

Illustration 21. Ett urval av övriga metallfynd från utredningen, bland annat ett sigill, en fingerborg och en muskötkula.

Illustration 18. Keramikskärva, fynd nummer 3, utsida (vänster) och insida (höger).

Västerby 1:9, Tanum socken och kommun, Västra Götalands län
Arkeologisk utredning

Kulturlandskapet har utfört en arkeologisk utredning vid Vitlycke museum i Tanums kommun. Vid utredningen användes såväl magnetometer som metalldetektor och grävmaskin. Inga anläggningar hittades med hjälp av magnetometern, men vid metalldetektering gjordes flera metallfynd från senare tid i ploglagret. I åkern hittades också en skrapa av flinta, och i Tanumsälvens fåra hittades underliggaren till en malsten och en keramikskärva av grovmagrat gods. Åkerytan har troligen odlats upp först i sen tid, och verkar inte ha använts i större utsträckning under förhistorien.

www.kulturland.se